

REFLEXE VÝVOJE HOSPODÁŘSTVÍ, ZBROJENÍ, ROZPOČTOVÉ A ZAHRANIČNÍ POLITIKY RAKOUSKO - UHERSKA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ A TISKU MEZI LÉTY 1911-1914

Zdeněk Macek

Relativně mnohomluvný titul studie vybízí v úvodu k přesnějšímu vymezení jejího námětu.

Smyslem práce nebyl pochopitelně úplný a vyčerpávající rozbor rakousko-uherské ekonomiky nebo rakousko-uherských financí, ke kterému by použitý materiál byl přirozeně jen velice slabým a nedostatečným podkladem. Východiskem k utváření dílčích představ o stavu rakousko-uherského hospodářství, jeho nedostatcích a válečném předurčení mezi léty 1911-1914 byl v našem případě téměř výlučně dobový tisk. Na jeho stránkách nás přitom zajímaly ani ne tak konkrétní výsledky rakousko-uherské ekonomiky samotné, nýbrž faktické reakce českého tisku na ekonomickou situaci, na problémy státního rozpočtu, na hrozbu války, stupňované výdaje na zbrojení, závislost na Německu, i na „soukromý“ poměr české reprezentace k Francii, Rusku. atd. Ani zde nebylo samozřejmě zvolené téma z rozsahových či technických důvodů vyčerpáno, nicméně tisk se jako zdroj zprostředkovaných nebo dokonce původních informací prokazatelně osvědčil. Obecně totiž platí, že tisk je jako historický pramen a zdroj dějinného poučení dosud málo či nesystematicky využíván, že není doceněn jeho přínos při zkoumání stavu a vývoje společenského vědomí a povědomí. Tisk není až na výjimky zatím zevrubně studován a analyzován, není v něm vždy spatřováno zrcadlo doby a jeho zprávy nebo komentáře jsou dosti často považovány jen za okrajovou ilustraci společenského dění. Tiskové materiály nejsou a ani nemohou samozřejmě být samy o sobě úplným a spolehlivým ukazatelem politického, hospodářského, sociálního nebo kulturního vývoje, velice často jej záměrně nebo nevědomky zkreslují, nejednou slouží zájmům politických stran, nezřídka přejímají ze zahraničních agentur nebo novin neověřené nebo nepřesné údaje, avšak i za těchto okolností profilují veřejné mínění, vymezují jeho obsah a formu a jsou jeho velice cennou zpětnou reflexí.

Na pozadí sílícího mezinárodního napětí se v letech 1911-1914 výrazně zvětšil zájem české veřejnosti o mezinárodně politické i ekonomické záležitosti, přičemž byl i v této souvislosti výrazněji akcentován aspekt česko-francouzské, česko-ruské nebo obecněji slovanské vzájemnosti, jakož i kritický český postoj k závislosti Vídně na politice vilémovského Německa. Všechny tyto projekty mezinárodní vzájemnosti bylo třeba vidět a vnímat i v kontextu rakousko-uherských hospodářských snah a plánů. Důkazem francouzské účasti nebo třeba též odmítnuté účasti na vývoji rakousko-uherské ekonomiky byly v tomto směru

před válkou např. projekty rakouské a uherské půjčky ve Francii mezi léty 1909-1912.¹ Poté, co se v letech 1890 až 1907 zformovala aliance tří evropských velmocí - Francie, Ruska a Anglie - se mezinárodní vztahy zemí Trojspolku a Trojdhody dále vyhrcovaly a v širším měřítku se stupňovalo mezinárodní napětí. Sama vídeňská politika se dostávala do stále větší závislosti na Německu a ve svých důsledcích vedla v kruzích české politické reprezentace a české buržoazie k výraznější vlně protiněmecké zášti. Tato germanofobie měla jak tradiční národnostní podtext, tak i aktuální širší politické pozadí. Současný ekonomický, vědecký a kulturní rozvoj české společnosti² vedl ve stejném čase ke stále patrnějšímu vzestupu národní sebedůvěry, k oslabování vazeb na německé prostředí a k pronikání českého kapitálu do sousedních méně vyspělých slovanských zemí. Hrozba konfliktu mezi mocnostmi Trojspolku a Trojdhody motivovala české politiky a většinu českých politických stran k další důrazné orientaci na slovanské Rusko a evropský Západ.

K interpretaci ekonomických základů rakouské politiky, paralelnímu sledování postoje českých politiků k celostátním hospodářským otázkám období před vypuknutím první světové války v soudobém českém nebo zprostředkovaně též v zahraničním tisku bylo opřeno o studium vybraných centrálních deníků - „Národních listů“ mladočeské Národní strany svobodomyšlné, staročeského „Hlasu národa“, „Samostatnosti“ strany státoprávně pokrokové, agrárního „Venkova“ a „Času“ České lidové strany /realistů/. Informace jednotlivých listů nebyly svou úplností, rozsahem nebo včasností sice vždy souměřitelné, ale ve svém úhrnu dávaly čtenáři uspokojivý obraz o tendencích rakousko-uherských financí. Dílčí použití odborné literatury sloužilo v tomto případě jen ke občasně korekci neúplné nebo nesprávné

¹ Srv. Macek, Zd.: K otázce vývoje mezinárodních hospodářských a politických vztahů a projektu rakouské půjčky ve Francii v letech 1911-1912, In: Sborník Pedagogické fakulty v Plzni, Dějepis X, Plzeň 1970, str.99-125. Dále Tentýž: Pokus uherské vlády o získání státní půjčky ve Francii v letech 1909-1910, nepublikovaný rukopis v archivu autora, 47 str.

² Co se finančního kapitálu týče, mezi léty 1907 a 1913 se výrazně změnil v českých zemích poměr mezi bankovním kapitálem nacionálně českých bank a nacionálně německých bank. Zatímco roku 1907 šest českých bank disponovalo 433,6 mil.K /tj. v rámci Předlitavska 10,3%/ a 10 nacionálně německých bank 486,5 mil.K /11,6%/, v roce 1913 dosáhl bankovní kapitál 13 českých peněžních ústavů 1.021,7 mil.K /13,3%/ a byl vyšší než u 14 bank německých jejichž kapitál představovalo pouze 827,8 mil.K /10,3%/. /Srv. Jindra Zd.: K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou, In: ČsČH V, 1957, č.3, tab.II, str.513./ Přitom česká Živnobanka se v témže období posunula co do významu z celkového osmého místa v Předlitavsku a Rakousko-Uhersku na místo páté - hned za Creditanstalt, Länderbank, Wiener Bankverein, Anglo-österreichische Bank, jejichž podíl na rakouském kapitálu se v letech 1900-1913 zároveň snížil z 53,2% na 37,7%. Za Živnobankou zůstaly pak významné banky jako Niederösterreichische Escompte, Union, Bodencredit, Merkur, Verkehrsbank i česká Unionbanka. /Srv. Československá vlastivěda, II-2, Praha 1969, str.326, dále Mrázek, O.: Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918, Praha 1964, str.342./

tiskové argumentace či historizujících soudů, ke kterým mohla přílišná závislost na tiskových médiích svádět. Volba deníků skýtala ke zpracování námětu uspokojivé spektrum informací. Všechny použité listy zastávaly v zásadě proruská či profrancouzská stanoviska, ať již byla motivace jejich postojů k Francii dána souběžným vztahem k Rusku /a francouzsko-ruskému spolenectví/ nebo vyplývala z přímé náklonnosti českého politického tábora k západoevropským velmocem a jejich politice. Všechny listy měly také více méně stejný poměr k panovníckému domu či habsburské říši. S jedinou výjimkou „Samostatnosti“, jež vystupovala už od roku 1908 s požadavkem samostatného českého státu a odmítala uvažovat o budoucnosti českého národa ve spojení s habsburskou monarchií, nezpochybňovaly citované české deníky ještě 5-10 let před válkou svou loajální věrnost habsburské říši, třebaže zaujímaly převážně kritické postoje k její vnitřní, zahraniční i hospodářské politice.

Finanční politika habsburského státu zůstala po roce 1911 jakoby ve stínu neúspěchu rakouské státní půjčky ve Francii. Státní pokladně se trvale nedostávalo peněz, zatímco finanční nároky státu neustále rostly. Objevila se další zvýšená pasiva zahraničního obchodu, poklesla domácí zásoba drahých kovů a úvěr v zahraničí byl omezený³, ohraničený politickými hledisky a s výjimkou Německa prakticky neexistoval.

Česká podnikatelská veřejnost komentovala tuto skutečnost prostřednictvím tisku zhruba v linii svých dosavadních stesků a přání, jež vycházela z loajálního vztahu k habsburské monarchii a současných výhrad k jejímu uspořádání a její politice. Motivaci nacházela česká politická /podnikatelská, buržoazní/ scéna mimo jiné v pocitu potupného snižování vážnosti českého národa, v jehož lůně hledala - podle svých vlastních výroků - své výsostné místo a s jehož pomocí střádala peníze, hodnosti i moc. Jinak však zatím zůstávala až na výjimky věrnou služebnicí habsburského císaře. O přípravě evropské války bylo v té době už fakticky rozhodnuto a tábor české buržoazie a politických představitelů českého národa v podstatě zatím neodmítal politickému úsilí habsburského domu podporu, pokud se bude tato podpora ubírat žádoucím směrem⁴, pokud bude sloužit českým politickým a

³ Jestliže v roce 1911 byl dovoz drahých kovů do Rakousko-Uherska / 41,3 mil. rakouských korun/ podstatně nižší než vývoz /128,9 mil.K/ a ve smyslu vývozu stoupl proti roku 1910 o plných 48 mil. K, pak v roce 1912 se tento nepříznivý poměr ještě zvětšil. /Národní listy 5. 1. 1912, str.5; T a m t é ž 2. 2. 1912, str.6; T a m t é ž 1. 1. 1913, str.5./

⁴ Při hlasování o rozpočtovém provizoriu na první polovinu roku 1912 přijala poslanecká sněmovna ve druhém a třetím čtení návrh 276 ku 180 hlasům. pro návrh, který sám o sobě jen předstíral finanční rozpočtovou rovnováhu a podle výroku poslance dr.Redlicha finanční schopnosti státu silně přeceňoval, hlasovali spolu s Poláky, německým národním svazem, křesťanskými sociály, katolicko-národními poslanci též poslanci Českého klubu a Kulubu českých agrárníků. Proti byli mimo jiné poslanci české, německé a polské sociální demokracie. Přitom finanční situace Rakouska byla prakticky bezpýchodná. Poslanec

nepochybně i ekonomickým zájmům. Vzhledem k hospodářské a finanční síle české buržoazie nebylo toto její rozhodnutí nedůležité. Nebylo ovšem nutné a ani účelné měnit náhle před veřejností dosavadní politiku kritické opozice, obstrukce a neomezovaného nacionalismu. Nebylo to konec konců ani možné, neboť v rakouském hospodářství, financích stejně jako v řešení národnostní otázky či vojenské a zahraniční politice bylo i nadále mnoho evidentních nedostatků, se kterými se česká politika přes svou věrnost panovníkovi nemusela smířovat, mohla je v mezích možností a politické prozíravosti pranýřovat a žádat jejich nápravu.⁵ Kritika a zdůrazněná národní a snad i třídní

Redlich to ostatně komentoval následujícím způsobem: „Mluví se stále o rozpočtu tří miliard. Ve skutečnosti však musí stát hradit vše 1.700 mil.K, na nichž vážnou ještě různé hypotéky, úroky ze státních dluhů a podobně. Vše ostatní pohlcují nerentabilní a nemírné požadavky armády a námořnictva.“ /NL 27. 10. 1911, str. 2, T a m t é ž 16. 12. 1911, str.1, dále V 28. 10.1911, str.2 ad./ - O něco později - v červnu 1912 - bylo většinou parlamentní komise přijato, aby Jednotný klub českých poslanců v rakouském parlamentě dal svůj hlas i novým branným předlohám. V opozici zůstali členové Klubu národních socialistů. Národní listy se při této příležitosti pokusily vysvětlit a ospravedlnit stanovisko Jednotného klubu poukazem na to, že ani z ostatních stran nebylo proti předlohám v parlamentu opravdové opozice a že je třeba „výčitky odmítnout,... neboť konáme dobrou službu české politice a národu. Odmítnutí by bylo pouhou neúčinnou demonstrací...“ /NL 19. 6. 1912, str.1/.

⁵ Tak tomu bylo např. v otázce zemských financí. Dr.Alois Rašín dokazoval na příkladu rozpočtu většiny zemí Předlitavska jejich neutěšenou finanční situaci a v užité konfrontaci let 1911 a 1912 bylo vidět neúměrný růst potřeb a stav jejich finančního krytí. Přes rozsah rozpočtového programu je užítý přehled velice instruktivní:

Z e m ě	R o z p o č e t /v mil.K/ na rok 1911			... na rok 1912		
	potřeba	úhrada	schodek	potřeba	úhrada	schodek
Solnohrady	4,595	4,230	-0,365	5,030	4,369	-0,661
Štýrsko	33,412	30,874	-2,538	37,113	31,446	-5,666
	0,778	0,131	-0,647	0,599	0,124	-0,475
Korutany	6,062	5,671	-0,390	6,826	5,787	-1,038
Kraňsko	5,605	4,305	-1,300	6,683	5,025	-1,659
Terst	15,917	15,916		16,989	16,994	
	4,301	0,810	celk.-3,491	7,325	1,215	celk.-6,103
Istrie	2,705	2,667	-0,038	2,705	2,667	-0,038
Gorice	2,005	1,636		2,077	1,795	
Gradiska	0,182	--	celk.-0,551	0,276		celk.-0,558
Tyrolsko	9,293	9,315		9,735	9,755	
	3,043	--	celk.-3,021	1,236	--	celk.-1,215
Č e c h y	85,315	61,928	-23,387	88,224	60,784	-27,440
	10,688	0,174	-10,514	8,080	0,129	-7,950
celkem	95,003	62,102	-33,900	96,302	60,913	-35,391
M o r a v a	43,950	29,932	-14,018	50,747	34,217	-16,529
	6,319	0,022	-6,297	5,298	0,240	-5,058
celkem	50,269	29,954	-20,316	56,045	34,457	-21,588
Čechy a Morava celk.	145,272	92,056	-54,216	152,347	95,371	-56,978
S l e z s k o	9,446	8,312	-1,133	9,951	8,917	-1,034
	1,776	--	-1,776	1,829	--	-1,829
Halič	63,356	58,875	-4,481	70,950	65,076	-5,874
Bukovina	6,478	4,080	-2,397	6,788	4,549	-2,238
C e l k e m u uváděných zemí.....cca			-75,900			- 85,000

neuspokojenost tedy z českých listů nevymizela, avšak v průběhu roku 1912 jí bylo méně a byla tak trochu zdvořilejší a obratnější. Speciálně v otázkách hospodářských nebo finančních nebyla tak útočná, omezovala se častěji na konstatování stavu, spoléhala více na přirozený vliv českého kapitálu, který se v době zvýšené státní potřeby mohl zcela samozřejmě prosazovat cestou zvýšených podílů na státní investiční politice, půjčkách, v obchodu i při zbrojení.

K střízlivějšímu posuzování rakousko-uherské politiky a jejích úskalí vedlo značnou část české buržoazie teprve vypuknutí balkánských válek. Živé sympatie k boji balkánských národů spolu s hospodářskými důsledky vojenského programu svedly většinu českých politických stran do tábora vládní opozice, ve kterém obnovily - zejména strana agrární, strana národních socialistů, ale i mladočeši - dokonce i parlamentní obstrukci. Reálná hrozba krachu zemských financí a neplodná jednání o česko-německé vyrovnání v roce 1912 vedly Stürgkhovu vládu na popud německé buržoazie i samotného Karla Kramáře, který doufal v rychlejší smír cestou oktroje *a via facti*, k rozpuštění českého zemského sněmu tzv. annenskými patenty 26. června 1913. Je dějinným paradoxem, že i tento nový kurs české buržoazní politiky vídeňské vládě vlastně prospěl. Tak jako loajálnost českých delegátů na říšské radě pomohla Stürgkhově vládě dosáhnout parlamentní cestou schválení všech válečných a branných předloh, tak jejich současná opozice umožnila vládě řešit vnitropolitické otázky na základě paragrafu 14, bez povinné odpovědnosti parlamentu.⁶

/A to i přesto, že na rok 1912 byly otevřeny nové zdroje příjmů./

Aktivní bilanci měly v letech 1911-1912 pouze Dolní a Horní Rakousy a v roce 1912 také Dalmácie, avšak celkové aktivum činilo v jejich případě roku 1911 pouze 453.442 K /tj. 0,453 mil.K/ a v roce 1912 328.228 K /0,328 mil.K/, což bylo v porovnání s uvedenými schodky ostatních zemí zcela zanedbatelné.

Hospodářský význam českých zemí v rámci Předlitavska /i celé říše/ potvrzoval jak vidno rozpočet jednotlivých oblastí - Čechy a Morava měly největší podíl na bohatství státu, na finančních povinnostech i na dlužích. Bylo proto úkolem vlády k této skutečnosti přihlédnout, provést důkladnou sanaci zemských financí, která by k vyjímčnosti a právům zemí Koruny české přihlížela. Rašínovi, jehož náměty jsme právě parafrázovali, nestačilo v tomto případě k ozdravení zemských financí vybudování dalších údělů ze státních daní, neboť nemohlo jít o příjmy dostatečně velké a navíc je měly dostávat i země beze schodku, které za svou rozpočtovou rovnováhu vděčily mimořádným možnostem - kupříkladu dani ze služného, kterou muselo platit početné úřednictvo hlavního města. /NL 7. 4. 1912, str.33, článek A.Rašína: Finanční plán o ozdravení zemských financí/.

Pozn.:Pokud jsou v tabulce pro jednotlivé země a oblasti uvedeny pod sebou dva číselné údaje, pak jde v prvním případě o tzv. řádný rozpočet a ve druhé řádce o položku tzv. mimořádného rozpočtu.Schodek je případně uveden pro řádný i mimořádný rozpočet společně /srv. : celk.= celkem/

⁶ Oprávněnými byla za těchto okolností pozdější mírně kritická slova Zdeňka Tobolky, že strany mladočeská i staročeská šly po roce 1908 „dále, nežli měly jít“ a zůstávaly od roku

Sama stanoviska české buržoazie nebyla ovšem ani podle tiskových svědectví vždy jednoznačná a prostá: Sympatie k balkánským národům v jejich zápase s tureckou mocí byly např. prokázány jednak účastí českého kapitálu na třicetimilionové půjčce Bulharsku v roce 1913, jednak oslabovány kritikou této půjčky v těch podnikatelských, finančních i veřejných kruzích, jež v ní s ohledem na stav rakousko-uherských financí spatřovaly neúčelné hospodaření s peněžními prostředky.⁷

Konečná fáze příprav finančního rozpočtu říše na rok 1912 probíhala na sklonku roku 1911 pod dojmem jednání o rakouskou státní půjčku v Paříži a ve zanedbní jeho nezdaru. Veřejnost byla podrobně o přípravě rozpočtu informována a její pochopitelný neklid měl být zkonejšěn uspokojivým výkladem poměru potřeb i mobilních prostředků. Obyvatelstvo mělo nabýt přesvědčení, že rozpočet je v pořádku a že není třeba popírat nebo jakkoli zanedbávat zájmy státu omezováním jeho vojenských pohledávek. Český tisk komentoval politické či vojenské pozadí rozpočtové zprávy poměrně málo. Zdá se, že považoval výpovědní hodnotu rozpočtu za dostatečně výmluvnou a ponechával na čtenáři, aby u plánovaných státních příjmů a hlavně výdajů dospěl ke kritickým výhradám.

O vojenských potřebách stát na rok 1912 i léta následující se na schůzi spojeného výboru uherské delegace vyslovili 27.12.1911 hrabě Aehrenthal a ministr vojenství Auffenberg. Shodou okolností mluvili oba o nezbytnosti dalšího zbrojení v době, kdy se pokoušeli ve světě vzbudit dojem, že Rakousko-Uhersko státní půjčku ve Francii neplánovalo, peníze pro zbojní účely nepotřebovalo a nepostrádá a militarizaci neprovádí. /Aehrenthal: „Povznesení naší branné moci děje se výhradně na ochranu naší bezpečnosti a dále proto, abychom byli s to zasazovati se se svými spojenci o všeobecný mír.“

1911 „trvalými oporami vlády i v nejožehavějších otázkách vojenských. Nepřestaly vládu podporovat ani tehdy, když v roce 1913 zrušila zemskou autonomii v Čechách“. /Tobolka, Zd.: Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby, III: 1879-1914, část 1.: Období národní /staročeské/ strany, Praha 1934, část 2.: 1891-1914, Praha 1936./

⁷ Národní listy hojně citovaly při této příležitosti výroky maďarských listů. Srv. „Pesti Napló“: „Berchtold se staví do pózy, jako by měl v kapse všechny poklady světa.“ „Az Ast“: „Půjčka Bulharsku je nesmysl stejně jako možnost půjčky Číně. Jakoby Rakousko-Uhersko nemělo nic jiného na starosti, než navazovat exotické finanční styky. Je přitom jisto, že francouzský finanční trh zůstane i nadále Rakousko-Uhersku uzavřen Proto tedy své poslední prostředky, které si zdejší průmysl musí od huby utrhnout, rozdává zemím, které stojí proti Trojspolku...“ „Villág“ a „A Polgár“ : „Berchtold se neohlíží na uherskou finanční krizi a pokračuje v politice prestiže a bezohlednosti.“ /NL 6. 9. 1913, str.1/. - To, že bylo při naznačené kritice užito v českém tisku prohlášení a stanovisek uherských listů, bylo navíc možné považovat za výborný taktický manévr českých odpůrců půjčky. Jakkoli měli k půjčce stejně odmítavé stanovisko, nemohli být s výroky maďarských novin ztotožňováni, nemohli být ze stejných příčin viněni z otevřené lhostejnosti k bulharským „bratrům Slovanům“ a mohli přitom zachována obvyklou mírou obecné kritiky vídeňské vlády.

Auffenberg: „Slyšte výkřik bolesti armády, která nemá, co potřebuje k životu... Je nesprávný názor, že částky na vojsko jsou obětmi lidu! Když někdo podniká cestu do nejistých krajin, opatří si browning nebo revolver. Ale nikdo, a nejméně dotyčná osoba sama, neřekne, že přinesl oběť, když si opatří revolver. Pro nás v Evropě je browning nezbytný.“⁸

⁸ NL 28. 12. 1911, str.2. - Ve svých stescích na neutěšený či spíše v rámci evropských mocností nesrovnatelný stav rakousko-uherské armády měl ostatně Auffenberg svým způsobem pravdu. Z rozpravy v rakouské delegaci uveřejnily Národní listy Auffenbergovo oznámení, že „zatímco Německo a Francie mají už desítky, ba snad stovky skvělých bojových vzducholodí a letadel, jež jsou vedeny zkušenými vzduchoplavci, rakouské vojsko vlastní pouhých pět vzducholodí - a to těch nejmenších, z nichž jedna se nedá téměř použít a další tři se teprve zkouší - a 12 malých letadel, které se rovněž namnoze k vojenským účelům nehodí.“ /NL 3. 5. 1912, str.3/ Nedostatky tohoto druhu vyjádřily Národní listy později i kontrastním výčtem leteckých prostředků Francie, Anglie a Německa a popisem specifického významu „čtvrtého druhu zbraně“ v armádě a ve válce. Podaly stručný výklad historie aeronautiky a aviatiky, připomněly význam balonů ve válce prusko-francouzské a sledovaly konstrukci vzducholodí od prvních úspěšných modelů Krebs-Renardových až k moderním typům zeppelinů a vzducholodí Schütte-Langeových, Spiessových, Gross-Basenachových a dalších. Podrobně se Národní listy zabývaly ve stejném období též srovnáním vzdušných sil Francie a Německa. Potvrzovaly, že francouzské vzducholodi se německým nevyrovnají ani co do velikosti, ani co do rychlosti a doletu, avšak zdůrazňovaly zároveň správnost francouzské argumentace, že „zeppelin“ jsou velké, nemotorné, snadno zranitelné a že v poslední době už dvanáctkrát havarovaly. Z toho důvodu souhlasily Národní listy s tím, že přednostní stavba hydroplánů ve Francii má své opodstatnění. Přestože unesou letadla omezené a vcelku malé množství třaskavin /cca 100 kg, zatímco zeppelinů až 3.200 kg/ a rovněž směřování bomb není zatím spolehlivé za všech situací a okolností, jsou perspektivní bojovou technikou, mají velkou výhodu ve své pohyblivosti a spolehlivosti a mohou svou příští válečnou soutěž se vzducholoděmi rozhodnout jasně ve svůj prospěch. Německý názor, že vzducholodě jsou vzdušnou variantou válečných plavidel nejvyšší třídy - tzv. dreadnoughtů, Národní listy odmítly jako nereálný. Naopak, poukázaly na francouzský program úpravy křižníku „Foudré“ na mateřskou letadlovou loď jako novou variantu bojové spolupráce námořních i vzdušných sil. Vedle výčtu nepopíratelných kladů vzdušných sil předních evropských velmocí se „vzdušná flotila“ Rakousko-Uherska jevila o to více zaostalou. Zatímco Francie měla k roku 1913 celkem 14 vojenských a pět soukromých vzducholodí a ve 32 tzv. escadrille d'avions bylo pod velením generála Roguese na 350 výborných vojenských letadel /v roce 1910 jich bylo jen 60!/, desítky strojů rezervních a cvičných, množství zkušených pilotů a palubních pozorovatelů, v rakousko-uherské armádě se rok před světovou válkou používalo několik málo desítek zastaralých letadel, dost odlišných od francouzských a amerických typů a k bojovému nasazení nepříliš vhodných. /Dokonce i oficiální rakouské orgány byly nuceny přiznat, že francouzské letecké síly jsou po všech stránkách na výši, když admirál Haus oznamoval rakouskému vojenskému výboru, že vojenská správa koupila v letech 1913-1914 ve Francii určitý počet „vodních letadel“, neboť „tuzemské technicky nevyhovovala“./Srv. NL 13. 5. 1914, str.1/. - Srovnání nesneslo v tomto bodě Rakousko ani se státy, které měly vzdušné síly relativně slabší než Francie - Německo disponovalo celkem 27 vzducholoděmi a menším počtem letadel, Anglie měla tři vzducholodě a 200 moderních letadel s vycvičenými osádkami a rovněž Itálie, USA a Rusko věnovaly

Bez ohledu na relativně dlouhodobou přípravu Rakousko-Uherska /a Německa/ k válce a vojensko-politickým výbojům byly výdaje habsburské monarchie na zbrojení ve srovnání s jinými evropskými zeměmi poměrně nízké⁹. Tento stav nebyl v žádném případě svědectvím o mírumilovné politice říše nebo o skutečné nedbalosti vojenské, ale důkazem hospodářské a finanční slabosti státu, který nestačil tempu ve zbrojení, které udaly mocnější země. Byl důkazem nízké daňové způsobilosti poplatníků, nezdravého hospodářského a finančního programu i nemožnosti rozšiřovat finanční zdroje bez omezení dalšími půjčkami u domácích věřitelů nebo v zahraničí.

Přístup k rozpočtovým pracem a rozpočtu na rok 1912 nebyl s ohledem na společenskou, mezinárodní a vojenskou situaci říše nijak mimořádný. Zásady rozpočtové filosofie se ve srovnání s rozpočtem na rok 1911 prakticky nezměnily. Vycházelo se z největších možných úspor a uskrovnování všech výdajů, což se podle mnoha novin /např. Národních listů, Hlasu národa, Samostatnosti ad./ dalo v českých poměrech interpretovat jako další „škrcení a rdousení všech potřeb kulturních a hospodářských“.¹⁰ Co se týče příjmů, byla další finanční břemena, která ještě za svého působení v ministerstvu financí oznámil dr. Meyer, trefně klasifikována poslancem Biliňským jako „kytice nových daní“.¹¹

značnou pozornost „aviatice“./Srv. mj. s článkem V.J. Haunera „Aeronautika a aviatika ve vojenství“, NL 1. 2. 1914, str.9/.

⁹ **Výdaje na zbrojení v letech 1858-1913 /v mlrd.M/**

Země	1858	1883	1908	1913	Výdaje na hlavu 1 obyvatele Francie=100
Velká Británie	0,46	0,56	1,18	1,54	82
Francie	0,38	0,62	0,88	1,64	100
Německo	0,10	0,40	1,18	2,00	72
Itálie	0,04	0,24	0,36	0,58	40
Rakousko-Uhersko	0,22	0,26	0,42	0,48	22
Rusko	0,38	0,72	1,20	1,84	32
C e l k e m	1,58	2,80	5,22	8,08	

Pozn.:V údajích nejsou zahrnuty státní příspěvky na domobranu a polovojenské organizace.

/Podle Kuczynski, J.: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in Frankreich von 1700 bis in die Gegenwart, Berlin 1949, str. 250./

¹⁰ NL 9. 4. 1911, str.2

¹¹Tamtéž7. 10. 1911, str. 1

¹⁰ **A - Rozpočet Rakousko-Uherska pro armádu na rok 1912 /v K/:**

	1912	Zvýšení nebo snížení položek proti roku 1911
a/ normální	372,380.531	+ 18,136.000
b/ mimořádný	5,286.140	-450
ve druhé lhůtě mimořádné potřeby	19,000.000	-1,000.000
c/ speciální pro Bosnu a Hercegovinu	12,768.346	+63.746
A - C e l k e m	409,435.017	+17,200.000

/ v přehledu není zahrnuta částka na tzv. fond půjček/

B - Rozpočet Rakousko-Uherska pro válečné námořnictvo na rok 1912 /v rak.K/:

a/ normální	67,714.000	+3,551.860
b/ mimořádný	4,043.000	-51.800
mimořádný ve druhé lhůtě	1,000.000	+1,000.000

Společný rozpočet Rakousko-Uherska operoval pro rok 1912 s částkou necelých 471 mil.K, jež byla o 22,3 mil.K větší než v roce 1911. Z této částky bylo 185,5 mil.K hrazeno přebytky celních poplatků a zbývající potřeba byla kryta příspěvky kvotovými - Předlitavsko zaplatilo 182,8 mil.K a Uhry 104,6 mil.K. Tato částka ovšem neodpovídala skutečnému vydání, obsahovala pouze položky řádného rozpočtu, zatímco faktická potřeba narůstala nejrůznějšími mimořádnými a speciálními pohledávkami. Tak např. řádný rozpočet pro armádu a námořnictvo činil 453 mil.K, avšak mimořádné požadavky zvyšovaly skutečný společný rozpočet na 550 mil.K a s úhradou Landwehru či obdobné organizace uherské zeměbrany Honvéd dosáhla úhrnná vojenská vydání až 700 milionů rakouských korun.¹²

Státní rozpočty obou částí říše byly pro rok 1912 vyrovnané a v položce příjmu dokonce plánovaný zisk převyšoval celkovou potřebu. V obou případech byl rozpočet vyšší - v Předlitavsku se přiblížil hranici tří miliard korun a v Uhrách byl v relaci k Rakousku asi dvoutřetinový.¹³ Zvýšená potřeba měla být hrazena hlavně větším výnocem daní, dávek, poplatků a jen asi z 30% větším výnosem státních drah, dolů, hutí, pošty a telegrafu.¹⁴ Přebytek obou rozpočtů byl v podstatě jen fiktivní, poněvadž se kalkulovalo s optimálními příjmy a

c/ mimořádný speciální na modernizaci flotily podle rozpisu z roku 1911	67,000.000	+12,000.000
B - C e l k e m	139,757.000	+16,500.000
C e l k e m A+B	549,192.017	+33,700.000

Do společného vojenského rozpočtu nepříslušely samozřejmě položky na Landwehr a Honvéd, které by celkový úhrn finančních potřeb na výstavbu ozbrojených sil posunuly přibližně k hranici 700 mil.K /Srv. NL 16. 4. 1912, str.1, dále též např. Venkov 17. 4. 1912, str.2 ad./

¹³ **Rakouský státní rozpočet na rok 1912 v porovnání s limity pro léta 1910 a 1911 /v K/:**

	1910	1911	1912
Potřeba	2.780,823.000	2.881,709.000	2.916,685.000
Úhrada	2.727,741.000	2.881,759.000	2.916,990.000
R o z d í l	-53,082.000	+50.000	+305.000

/ Srv. NL 7. 10. 1911, dále rovněž např. Venkov 8.10. 1911, str.2/

Uherský státní rozpočet na rok 1912 v dílčím porovnání s rokem 1911 /v K/:

Řádná potřeba	1.580,378.496
Mimořádná potřeba	272,316.502
C e l k e m potřeba	1.706,505.540
Řádná úhrada	1.667,091.211
Mimořádná úhrada	185,656.450
C e l k e m úhrada	1.852,747.661
Celkový r o z d í l potřeb a úhrad.....	+ 52.663

/Srv. NL 12. 10. 1911, str.1, dále mj. též Venkov 13.10. 1911/

¹⁴ Samostatnost 8. 10.1911: Přímé daně měly vynést v roce 1912 asi o 11,2 mil.K více, nepřímé o 40 mil.K více, jiné dávky a poplatky o 10 mil.K více, tedy celkem zvýšení příjmů mělo představovat cca 61 mil.K.

výnosy, počítalo se s novými půjčkami v nejvýhodnějších podmínkách a méně výhodné podmínky už šly na konto ztrát. A hlavně - v plné míře nebyl v rozpočtech obsažen náklad na vojsko, který i v průběhu roku nepředvídaně nebo nepřiznaně narůstal. Bez nadsázky bylo možné považovat rozpočty za nereálné a v každém případě proti papírové verzi za deficitní.¹⁵ Průběh roku 1912 toto tvrzení více jak překonal. Balkánská válka se v Rakousko-Uhersku stala impulsem k řadě vojenských opatření, se kterými se původně nepočítalo a které se při účtování výrazně projeví v položce rozpočtových pasiv.¹⁶ Neplánované i když očekávané ztráty vznikly i v rakousko-uherském zahraničním obchodu, který byl pasivní o 743,2 mil.K.¹⁷ Obdobná situace byla i ve vlastním zahraničním obchodu Předlitavska, jehož rozdíl mezi hodnotou dovozu /3.487,2 mil.K/ a vývozu /2.661,9 mil.K/ byl rovněž ztrátový částkou 825,3 mil.K, což představovalo o 37,9 mil.K více, než v předešlém roce. Výsledkem celoroční rekapitulace rozpočtu byl pochopitelně citelný schodek.

¹⁵ NL 7. 10. 1912, str.9.

¹⁶ Jak potvrzovaly Národní listy i Samostatnost, mezi tato opatření patřilo např. i rozšíření vojenské povinnosti do 50 roků věku, lepší hmotné a finanční zajištění rodin záložníků, zákaz vývozu koní, zákon o válečných úkonech ad. Spolu s urychleným vyzbrojováním armády a vojenské pohotovosti vznikla nepředpokládaná vojenská vydání za první balkánské války asi o 600 mil.K. /Srv.S 30. 11.1912, str.1, NL 9. 8. 1913, str.1, 14. 8. 1913, str. 5/.

¹⁷ NL 6. 7. 1913, str.6: Dovoz činil v roce 1912 hodnotu 3.669,9 mil.K a vývoz pouhé 2.926,7 mil.K. Rozdíl tvořil schodek 743,2 mil.K a byl proti roku 1911 přibližně o 50 mil.K vyšší. - Negativní **vývoj rakousko-uherského zahraničního obchodu** potvrzuje i statistický přehled jeho průměrných výsledků za léta 1896-1913:

Období	Předlitavsko			Zalitavsko			Rakousko-Uhersko		
	roční prům v 1000 K	% v 1000 K	Index v 1000 K	roční prům.	%	Index	roční prům.	%	Index
1896-1898	D 1.333.363	84,65	100	241.721	15,35	100	1.575.084	100	100
	V 1.405.482	84,97	100	248.527	15,03	100	1.654.009	100	100
1899-1901	D 1.467.203	86,02	110	238.392	13,96	98	1.705.595	100	108
	V 1.689.514	84,33	120	313.899	15,67	126	2.003.413	100	121
1902-1904	D 1.658.223	85,51	124	281.009	14,49	116	1.939.232	100	123
	V 1.784.123	83,40	127	355.161	16,60	143	2.139.284	100	129
1905-1907	D 2.063.692	85,85	154	340.168	14,15	140	2.403.860	100	152
	V 2.165.736	84,97	154	383.203	15,03	154	2.548.939	100	154
1908-1910	D 2.332.383	85,14	175	407.025	14,86	168	2.739.408	100	174
	V 2.103.185	84,66	149	380.915	15,33	153	2.484.100	100	150
1911-1913	D 2.938.356	84,04	219	556.240	15,96	230	3.484.596	100	221
	V 2.393.609	84,51	170	438.644	15,49	176	2.832.253	100	171

/D = dovoz, V = vývoz/

/Křížek, J.:Die Frage des Finanzkapitals in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900-1918, Sonderabdruck, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Tabelle 19/.

Z tabulky je zřejmý relativní pokles vývozu po roce 1907, kdy větší dovoz vede k trvalé pasivní bilanci zahraničního obchodu Rakouska, Uher i celé říše. Příčinou pasiva byl velký dovoz surovin - kamenného uhlí, koksů, rud, asbestu, chilského ledku i zemědělských produktů. /Srv. rovněž NL 2. 2. 1913, str.8/.

Situace nebyla lepší ani v následujících letech, spíše naopak. Určujícím faktorem vývoje rakouské ekonomiky se staly na samém prahu světové války téměř beze zbytku politické a vojenské záležitosti. Z téhož zorného úhlu k nim přistupoval i český /buržoazní/ politický tisk. Národní listy použily k jemné kritice drahé vojenské politiky říše parafráze úvodníku Neue Freie Presse z 15.10.1913: Rakousko-Uhersko bude mít sice jednu z největších armád v Evropě, vzroste jeho vojenská síla, avšak zmizí síla finanční. Příslušní ministři lehkomyšlně povolují obrovské výdaje, aniž by věděli, kde vzít úhradu.¹⁸

Podnětem k dalším četným úvahám o velikosti ozbrojených sil Rakousko-Uherska se stal od počátku dubna 1913 zákon o braneckých kontingentech, podle kterého se měl početní stav společného rakousko-uherského vojska i zeměbran zvýšit v průběhu nejbližších let až o 40-50.000 mužů.¹⁹ Rozšíření armády si mělo podle oficiálních měřítek vyžádat v případě společného vojska zvýšení ročních nákladů o 41 mil.K, výdajů „jednou provždy“ v rozsahu 108

¹⁸ Večerník NL 15. 10. 1913, str.1.

¹⁹ Venkov 6.4.1913, NL 5.4.1913, str.5, 9.8.1913, str.1, 31.10.1913, str.1. - Pro větší názornost citujme ze „Zákona o braneckých kontingentech a odvodech na rok 1914“ jeho „Článek 1: Počet nováčků pro udržení společné branné moci, stanovený §13 odst.1 zák. z 5.7.1912 říšského zákona č.128, zvyšuje se pro rok 1914 o 5.600, pro rok 1915 o 11.300, rok 1916 o 17.000, rok 1917 o 17.500, rok 1918 a následujících pět let ročně 18.000 mužů, z kteréhož počtu dle výsledku sčítání lidu z 31.12.1910 postavití mají království a země na říšské radě zastoupené pro rok 1914 3.212, 1915 6.481, 1916 9.750, 1917 10.037, 1918 a následujících pět let ročně 10.324 mužů. - ontingent branců, stanovený k udržení zeměbrany v §13 odst.4 zák. z 5.7.1912 říšského zákona č.128, zvyšuje se na rok 1914 o 4.850, 1915 o 5.785, 1916 o 6.749, 1917 o 6.845, 1918 a následujících pět let o 7.038 mužů ročně.“ /NL 31.10.1913, str.1/. - Branné předlohy umožňovaly navíc provést rakouské vládě masovou mobilizaci mužského obyvatelstva k tzv. válečným civilním úkonům, nasadit zeměbranu mimo příslušné země, zavést ostrý vojenský dozor v důležitých průmyslových závodech a dopravních společnostech.

¹⁸ NL 31.10.1913, str.1.

¹⁹ Samostatnost 26. 1. 1913, str.2, dále též NL 9. 8.1913, str. 1. - Náklad jedné miliardy korun byl pouze skromným oceněním vojenských zakázek, velmi často šel odhad o dobrou polovinu výše. Počítalo se s tím, že během příštích pěti let bude zapotřebí na realizaci vojenských projektů 800 mil.K jednorázově a 200 mil.K každoročně, přičemž i normální vojenský rozpočet měl vzrůst i bez tehdy ještě nezapočaté světové války do roku 1918 na 550 mil.K v případě vojska a 170 mil.K u válečného loďstva, tzn. ve srovnání s rokem 1903 o 75% resp. 240%. NL při této příležitosti zveřejnily též **statistický přehled růstu řádného vydání na společné vojsko a námořnictvo od roku 1903 do roku 1913** /v mil.K/:

1903 - 329,30	1906 - 332,65	1909 - 523,35	1912 - 413,43
1904 - 335,05	1907 - 350,48	1910 - 366,57	1913 - 430,94
1905 - 335,61	1908 - 422,60	1911 - 396,28	

/Naše doba č.257 z 18.9.1911, Jiša, V.: Škodovy závody 1859-1918, Praha 1965, str.263./

Uvedená čísla sice neodpovídala vždy dílčím rozpočtovým zprávám českého tisku, ale rozdíly nebyly velké a nikterak neovlivňovaly užitá srovnání, závěry a vzájemné relace mezi potřebami jednotlivých let.

mil.K, na zeměbranu každoročně zhruba 30 mil.K a jednorázově 73 mil.K.²⁰ Dané náklady bylo sice možné považovat za poměrně nevelké, avšak předpoklad nových vojenských vydání jimi nekončil. Naopak, stávaly se pouze nepatrnou součástí mnohem náročnějšího zbrojního programu, ve kterém se pro léta 1913-1915 počítalo s jednou miliardou korun nových mimořádných vydání na další rozšíření námořnictva, pozemního dělostřelectva, stavbu vzducholodí a výstavbu pevností.²¹ Tendenční vysvětlení těchto rozměrných vojenských opatření a jejich ospravedlnění bylo zčásti obsaženo v hojných stížnostech na nedokonalé vybavení armády, zčásti bylo zahrnuto do vládního expozé k zákonu o braneckých kontingentech: „Evropské velmoci činí rozsáhlé opatření k zesílení své branné moci. Obdobná opatření provádějí se i ve státech balkánských. Pro mocnářství vyplývá z toho příkaz jít ve vybudování vojska aspoň tak daleko, aby jakost a válečná pohotovost branné moci srovnávala se dle možnosti s příslušnými poměry jiných států...“²² V rozpočtu na rok 1913 se nová ohromná vydání zatím ve větší míře neobjevila²³ a ministerstvo války spolu s příslušnými odděleními vlád Předlitavska a Zalitavska zřejmě plně spoléhalo na reálnost dodatečných

²⁰ NL 31.10.1913, str.1. - Mimo jiné zde byla za strůjce závodů ve zbrojení považována oficiální rakousko-uherskou propagandou Francie. Potvrdil to např. v květnu 1914 na plenární schůzi rakouské delegace poslanec Waldner svým výrokiem „Francie šla a jde v čele evropského zbrojení“. Na Waldnerovo prohlášení tehdy reagoval v linii složité české politiky a v nutném dílčím odklonu od skutečností Karel Kramář, když řekl: „Francie nikdy nešla v čele, ale přikročila ke zbrojení a k tříleté službě vojenské poté, co byla branná reforma schválena v říšském sněmu německém. Francie nikdy nechtěla provokovat válku. Nebylo mírumilovnějšího státu v Evropě za posledních 40 let nad Francií.“ /Srv. NL 23.5.1914, str.1./

²³ **A - Rozpočet Rakousko-Uherska pro armádu na rok 1913 ve srovnání s rozpočtem na rok 1912**
v milionech K

	1912	1913	Rozdíl proti roku 1912
a/ normální	372,380.531	394,771.612	+22,391.081
b/ mimořádný	5,286.140	1,197.000	
	19,000.000	19,000.000	
mimořádné výdaje celkem	24,286.140	22,197.000	-2,089.140
c/ dodatečný úvěr za rok 1912		1,613.500	+1,613.500
d/ na Bosnu a Hercegovinu	12,768.346	13,966.405	+1,198.059
A - C e l k e m	409,435.017	432,548.517	+23,113.500

B - Rozpočet Rakousko-Uherska pro válečné loďstvo na 1913 ve srovnání s rozpočtem na 1912

	1912	1913	Rozdíl proti roku 1912
a/ normální	67,714.000	69,627.810	+ 1,913.810
b/ mimořádný	5,043.000	5,629.400	+ 586.400
c/ mimořádný speciální na modernizaci flotily /podle rozpisu z roku 1911/	67,000.000	68,400.000	+1,400.000
B - C e l k e m	139,757.000	143,657.210	+3,900.210
A+B C e l k e m	549,192.017	576,205.727	+27,013.710

Na zeměbranu mělo být vydáno v průběhu roku 1913 v obou částech monarchie asi 200 mil.K, takže celková roční suma vojenských nákladů Rakousko-Uherska představovala více jak tři čtvrtě miliardy rakouských korun.

mimořádných úvěrů v průběhu rozpočtových období. Ze schválených 576 mil.K na armádu a válečné námořnictvo mělo být zapláceno z výnosů cel cca 174,5 mil.K a zbytek - 401,676.058 K - měl být zahrnut do rozpočtu Předlitavska částkou 255,5 mil.K a Uher /146,2 mil.K./²⁴ V rámci rozpočtů Předlitavska a Zalitavska²⁵ pak sice představovaly oficiálně deklarované náklady na armádu a vojenské námořnictvo jen asi 8,14% resp. 7,05%, avšak všeobecně se tušilo, že vlastní vydání budou vyšší. Samozřejmě fakt brzké světové války celou koncepci čísel a představ rozmetl a změnil.

Tušení blízkosti světové války bezpochyby ovlivnilo tvorbu státního rozpočtu Rakousko-Uherska na rok 1914, kdy byly také čtené nové náklady přímo zahrnuty do státního budgetu, který tím pádem v položce vojenských požadavků prudce stoupl. Ministerstvo války požadovalo pro první polovinu roku 1914 v rámci řádných a mimořádných potřeb 758,5 mil.K, což po odečtení výnosu cel /97,25 mil.K/ převyšovalo v částce 661,3 mil.K rozpočet na celý rok 1913 téměř o 100 mil.K.²⁶ Je zde zcela patrný vliv horečných příprav k válce. Už sám fakt,

²⁴ NL 16. 4.1912, str.1, 7.12.1912, str.3. -

²⁵ **Státní rozpočet Předlitavska na rok 1913 /v K/ a jeho rozdíly proti roku 1912:**

a/ výdaje	3.137,202.566	+220,517.566
b/ příjmy	3.137,481.539	+220,491.539
r o z d í l	+278.973	

/NL 22.10.1912, str.2/

Státní rozpočet Zalitavska na rok 1913 /v K/ a jeho rozdíly proti roku 1912:

a/ řádné výdaje	1.721,781.426	
mimořádné výdaje	350,972.770	
c e l k e m	2.072,754.196	+220,059.196
b/ řádné příjmy	1.834,799.156	
mimořádné příjmy	238,509.875	
c e l k e m	2.073,309.031	+20,561.370
r o z d í l	+ 554.836	

/Večerník NL 18.9.1912, str.1/.

²⁶ **Společný armádní rozpočet Rakousko-Uherska na 1.pol.1914:**

a/ řádná potřeba	^x 238,826.207
b/ mimořádné výdaje	760.000
c/ požadavek dalších mimořádných úvěrů:	
- dodatečný úvěr za rok 1913	32,770.000
- na zdokonalení vojska	7,910.000
- nový materiál pro polní dělostřelectvo	200.000
- válečný materiál a fortifikace	26,800.000
- zvláštní vojenská opatření /Balkán/	316,678.000
- vydržování osob, emigrujících do Rakousko-Uherska z tureck.oblastí	800.000
d/ posádky v Bosně a Hercegovině	8,731.835
C e l k e m	633,476.042

tzn. o 210 mil.K více, než kolik představoval armádní rozpočet na celý rok 1913!

Pozn.k ^x : V některých případech se udávala částka 240,971.360 K./Srv.NL 21.11.1913, str.2./

Společný rozpočet Rakousko-Uherska pro válečné loďstvo na 1.pol. 1914 /v K/:

a/ řádná potřeba	35,464.050
b/ mimořádná potřeba	2,674.530
c/ další požadavek mimořádných úvěrů	
- zdokonalení loďstva	47,500.000
- přístavní stavby v Pulji	500.000

že vojenské potřeby zde byly rozpočteny na pouhý půlrok svádí k nepodložené a zřejmě též nepravděpodobné domněnce, že existovaly přibližné představy o časovém termínu světové válečné exploze, bez ohledu na politickou záminku, která bude v pravý čas uplatněna jako důvod k válce. Potvrzuje to nepřímo i návrh ročního společného rozpočtu na druhé pololetí roku 1914 a první pololetí následujícího roku 1915, předložený delegacím už v dubnu 1914, ve vojenských věcech velmi náročný a shodou okolností časově totožný s prvním rokem světové války.²⁷

- zvláštní potřeby námořní	7,207.500
- vojenská opatření za balkánské krize	40,443.860
d/ speciální-mimořádný rozpočet na modernizaci flotily - pro polovinu roku 50% z celoroční kvoty 68 mil.K 34,000.000	
C e l k e m	167,789.940
tzn.cca o 25 mil.K více, než činil námořní rozpočet Rakousko-Uherska na celý rok 1913!	
/Obě tabulky vypracovány podle postupných údajů v NL 19.11.1913, str.1-2, 21.11.1913, str.2, V 22.11.1913, str.2 a rozpočtové zprávy v Samostatnosti 22.11.1913, str.1./	
²⁷ Společný rakousko-uherský rozpočet pro armádu na roční období 1914-1915 /na 2. polovinu roku 1914 a 1. polovinu roku 1915/ v rakouských korunách:	
a/ řádná potřeba	494,030.572
b/ mimořádná potřeba	1,670.000
c/ další pohledávky:	
- fortifikace, stavba železnic, telefonních a telegrafních spojů, ženijních sborů ap.	81,310.000
- dodatečné úvěry za 1.pololetí 1914	9,210.300
- na válečný materiál /dělový a houfnicový materiál, horská děla, nákladní auta atd./	41,700.000
- na hraniční opevnění	7,000.000
- na válečná letadla, letiště a hangáry	2,300.000
C e l k e m	637,220.872
tzn. cca o 205 mil.K vyšší rozpočet, než pro rok 1913. /Srv.NL 29. 4. 1914, str.1./	
Společný rakousko-uherský rozpočet pro válečné loďstvo na roční období 1914-1915 /na 2.polovinu roku 1914 a 1. polovinu roku 1915/ v rakouských korunách:	
a/ řádná potřeba	71,355.140
b/ mimořádná potřeba	5,441.570
c/ další pohledávky	101,000.000 ^x
C e l k e m	177,796.710
tzn. o 34 mil.K vyšší rozpočet než pro rok 1913.	

^x Pozn.: Do této položky patřila - aniž to tiskem bylo spolehlivě a do všech podrobností prokázáno - další splátka ze staršího námořního programu admirála Montecuccoliho /tj. polovina částky pro rok 1914 - 34 mil.K a polovina sumy pro rok 1915 - 24,5 mil.K/, dále pohledávky na námořní stavby, dva dunajské monitory, šest torpédovek a dvě ponorky a posléze i první splátka z nového úvěru pro námořnictvo ve výši cca 45 mil.K. Nový námořní úvěr byl rozpočten na pět let a dosahoval výše 426,836.000 K /konkrétně: 1914-1915 45,292.500 K, 1915-1916 100,000.000 K, 1916-1917 100,000.000 K, 1917-1918 100,000.000 K, 1918-1919 81,543.500 K/. V jeho režii měly být vybudovány další čtyři dreadnoughty v ceně 328 mil.K, tři křižníky za 46 mil.K, šest torpédovek za 20 mil.K atd.

Celkem počítal vojenský rozpočet na roční období 1914-1915 pro armádu a námořnictvo s úhrnnou částkou 815,017.582 K, tzn. s částkou o přibližně 250 mil.K vyšší, než byla v roce 1913. Přitom úhrada z vlastních zdrojů a cel byla minimální a činila jen asi 227,5 mil.K, takže větší část pohledávek bylo třeba krýt z výnosu státních podniků a půjček na úkor investičních, zdravotnických, kulturně-osvětových a sociálních potřeb společnosti.

Porovnání vojenských výdajů v rámci státních rozpočtů Rakousko-Uherska potvrdilo, že úhrn vydání v tomto směru rychle stoupal. V letech 1900-1913 vzrostly náklady na vojsko z 289 mil.K na 700 mil.K a na námořnictvo ze 44 mil.K na 210 mil.K. Celková vydání ministerstva války činila v letech 1900-1904 1.833 mil.K a v letech 1909-1913 už 3.280 mil.K, přičemž do citované sumy nejsou zahrnuty tajné fondy a vydání zdánlivě jiného charakteru, které ovšem vznikaly z vojenských pohnutek a vojenské výdaje dále navyšovaly. Jestliže v období 1896-1900 vynaložila monarchie cca 4.437,4 mil.K na zbrojení a vojenské potřeby, pak ve stejné časové lhůtě bezprostředně před válkou /1909-1913/ stoupla vydání o 100% - na 8.873,4 mil.K. Zvyšování finančních nároků na zbrojení bylo přímo úměrné daňové politice státu a přímé daně stouply proto ve stejných obdobích z 2.890 mil.K na 4.284 mil.K.²⁸

Použité tiskové materiály potvrdily předpoklad. Z předešlých zjištění a rozpočtových či ekonomických ukazatelů, které byly namnoze podrobně nebo alespoň v hlavních obrysech citovány v českém denním tisku a se kterými byla česká politická i občanská veřejnost seznámena, lze bezpečně konstatovat, že o skutečném stavu rakousko-uherského hospodářství v posledních předválečných letech byli lidé celkem spolehlivě informováni, i když interpretace čísel a okolností vážné hospodářské a finanční krize mohla být podle situace podřízena představám a záměrům příslušných politických stran nebo redakcí jednotlivých novin. Neutěšené ekonomické a finanční poměry byly dány jak celkovou úrovní hospodářské vyspělosti /nebo nevyspělosti/ habsburské monarchie, tak i mezinárodněpolitickým vývojem, který od roku 1907 vstoupil do nové fáze příprav světové války. Tento vývoj sebou přinášel typické znaky usilovné militarizace hospodářství, financí a do značné míry také vlasteneckých, národních, nacionalistických nebo dokonce sociálních představ o dalším vývoji událostí a společenských vztahů. Za dané situace se prohlubovalo nejen napětí mezi státy nepřátelských bloků Trojspolku a Trojdohody, které na sebe bralo podobu rozporů i v hospodářské a finanční sféře, ale přinášelo i napětí mezi některými účastnickými zeměmi Trojspolku. V případě Rakousko-Uherska bylo násobeno vniřními spory a vztahy národnostními, v české politice loajálním leč kritickým postojem k Vídni a odmítavým poměrem k politice císařského Německa. Česká buržoazie si byla plně vědoma výhod, které jí skýtal rakouský a uherský trh i vlastní rakousko-uherské výboje a zatím se jim nezpronevřovala. Zůstávala věrna trůnu a říši, třebaže se téměř bez ustání pokoušela různými politickými metodami ovlivnit vývoj ve státě ve svůj a národní prospěch. Snažila se omezit rakousko-německé spolenectví v těch směrech, ve kterých jí ukládalo nové finanční povinnosti a na

/Údaje o rozpočtu pro armádu a námořnictvo na období 1914-1915 byly zpracovány podle NL z 29. 4. 1914, str.1 a 2, Samostatnosti z 30. 4. 1914 a Hlasu národa z 30. 4. 1914/.

²⁸ Srv.Přehled čs. dějin, II-2: 1900-1918, Praha 1900, str. 893-894.

poli hospodářském hrozilo nevítanou německou konkurencí. Výsledkem této cílevědomé taktiky byl proměnlivý vztah české politické reprezentace a českého tisku k rozpočtové politice říše a vesměs záporný postoj k charakteru a programu vojenské součinnosti Rakousko-Uherska a Německa v Trojspolku. Rakousko-německé bratrství ve zbrani se v jednom z očekávaných směrů expanze do východní a jihovýchodní Evropy rozcházel se záměry a zájmy českého finančního kapitálu, jakkoli byla zbrojní politika říše i pro mnoho českých podniků významným zdrojem zvýšených příjmů. Nebezpečí konfliktu na Balkáně ohrožovalo zdárně započatou hospodářskou exploataci Balkánu a vážně narušovalo problematickou, hypotetickou či potenciální jednotu slovanského či novoslovanského hnutí. Neúspěchy rakousko-uherské zahraniční a leckdy též vnitřní politiky byly při její těsné závislosti na Německu často kvitovány českými politickými kruhy jako odraz nezdarů berlínské politiky. Náplní české politiky nebylo /zatím/ až na malé výjimky rozvrácení habsburské monarchie, ale snaha o její jiné uspořádání, její jinou zahraničně politickou orientaci, v níž by podle českých přání a zcela konkrétních zájmů mohla dominovat výraznější vazba na Rusko a Francii.

S e z n a m p o u ž í t ý c h p r a m e n ů a l i t e r a t u r y

T i s k

Hlas národa	- ročníky 1910-1914
Národní listy /včetně Večerníku Národních listů/	- ročníky 1911-1914
Samostatnost	- ročníky 1911-1914
Venkov	- ročníky 1911-1914

L i t e r a t u r a

- Beránek, J.: Námořní zbrojení Rakousko-Uherska před první světovou válkou, In: Historie a vojenství 1968, č.3, str. 357-385.
- Deschanel, P.: Histoire de la politique extérieure de la France 1806-1936, Paris 1948.
- Duroselle, J.B.: L'Europe de 1815 à nos jours, Paris 1964.
- Goetz, W.: Propyläen Weltgeschichte, IX: Die Entstehung des Weltstaaten-systems, Berlin 1933.
- Herman, K.: K vývoji českého kapitálu, In: Otázky vývoje kapitalismu v českých zemích a v Rakousko-Uhersku do roku 1918, Praha 1957.
- Herman, K.- Sládek, Zd.: Slovanská politika Karla Kramáře, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd 1971, roč.81, sešit 2, Academia Praha 1971.
- Horská, P.: Česká otázka v Rakousko-Uhersku 1897-1914 ve světle zpráv francouzských zastupitelských úřadů, In: ČSČH XV, 1967, č.3, str.449-460.
- Horská, P.: Podíl české politiky z přelomu 19. a 20. století na vztazích rakousko-francouzských, In: ČSČH XVIII, 1969, č.5, str.760-772.
- Chéradame, A.: Evropa a otázka rakouská na prahu XX.století, Knihovna Samostatnosti, sv.VIII, Praha 1901.

- Choc, P.: Přehled politických stran v Čechách, Praha 1919.
- Churchill, W.: Světová krize 1911-1918, sv. I: 1911-1914, Praha 1932.
- Jindra, Zd.: K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou, In: ČSČH V, 1957, č.3, str.506-526.
- Jíša, V.: Škodovy závody 1859-1965, Praha 1969.
- Jíša, V.: Z dějin zbrojní výroby Škodových závodů do roku 1918, In: Minulostí Plzně a Plzeňska III, Plzeň 1960, str. 223-234.
- Kořalka, J.: Německo-rakouské spojenectví z roku 1879 a vztah k Čechům, In: ČSČH XVIII, 1970, č.2-3, str.237-264.
- Kramář, K.: Problémy české politiky, Praha 1913.
- Křížek, J.: Die Frage des Finanzkapitals in der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1900-1918, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Sonderabdruck.
- Kuczynski, J.: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in Frankreich von 1700 bis in die Gegenwart, Berlin 1949.
- Macek, Z.: K otázce vývoje mezinárodních hospodářských a politických vztahů a projektu rakouské půjčky ve Francii v letech 1911-1912, In: Sborník Pedagogické fakulty v Plzni, Dějepis X, Praha 1970, str.99-124.
- Macek, Z.: Pokus uherské vlády o získání státní půjčky ve Francii v letech 1909-1910, nepublikovaný rukopis v archivu autora, 47 str.
- Mrázek, O.: Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918, Praha 1964.
- Paulová, M.: Balkánské války 1912-1913 a český lid, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, 1963, sešit 4, str.122.
- Priesterová, E.: Stručné dějiny Rakouska, Praha 1954.
- Redlich, J.: Schicksalsjahre Österreichs 1908-1918, Grätz-Köln 1953.
- Renouvin, P.: Nationalisme et impérialisme en Allemagne de 1911 à 1914, Revue historique, 95, 1971, N° 497, p. 63-72.
- Renouvin, P.- Preclin, E.- Hardy, G.: L'époque contemporaine, II: La paix armée et la grande guerre /1871-1919/, Paris 1947.
- Šlaisová, D.: Ohlas první války balkánské 1912-1913 v českém prostředí, In: Slovanské listy, Slovanské historické studie I, Praha 1955.
- Šusta, J.: Světová politika v letech 1871-1914, VI: V soumraku světové srážky, Praha 1931.
- Tobolka, Zd.: Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby, III: 1879-1914, část 2: 1891-1914, Praha 1936.

R e s u m é

Reflexe vývoje hospodářství, zbrojení, rozpočtové a zahraniční politiky Rakousko-Uherska v českém prostředí a tisku mezi léty 1911-1914

Studie hodnotí daný problém v několika významových rovinách. 1.Na pozadí dílčího rozboru ekonomické a rozpočtové situace zkoumá úroveň a rozsah

příprav habsburské monarchie na předpokládaný válečný konflikt. 2. Ve druhé linii si prostřednictvím tiskových relací všímá poměru české politické reprezentace a podnikatelských kruhů k Vídni, jejích názorů na postupnou militarizaci státu i stanovisek k závislosti Rakousko-Uherska na Německu. Z neúplných tiskových materiálů a také z odborné literatury je patrné, že postoje představitelů české politiky, českého průmyslu a dobového tisku byly v tomto směru poněkud rozporuplné. Zvyšování rozpočtů na armádu a válečné námořnictvo bylo obecně kritizováno, ale český průmysl se na zbrojní výrobě Rakousko-Uherska úspěšně podílel. Česká politika zůstávala až na výjimky vůči habsburské monarchii loajální, avšak měla kritické výhrady k národnostnímu uspořádání státu. Odmítala jeho závislost na císařském Německu a vzhledem k vlastním hospodářským aktivitám i uvažovaný směr jeho příští expanze. - Studie zdůrazňuje význam tisku jako historického pramene a upozorňuje na jeho nevyužité možnosti.

R e s ü m e e

Die Reflexion der Entwicklung der Wirtschaft, der Rüstung, der Etat- und Außenpolitik des Österreich-Ungarns im tschechischen Milieu und im Zeitabschnitt von 1911 bis 1914

Die Studie schätzt gegebenes Problem in diesen Bedeutungsebenen ein. 1. Sie untersucht das Niveau und den Umfang der Vorbereitungen der habsburgischen Monarchie auf voraussetzenden Kriegeskonflikt auf dem Hintergrund der Teilanalyse der ökonomischen Situation und Etatlage. 2. In der zweiten Linie beachtet sie mittels der Presserelationen das Verhältnis der tschechischen politischen Representation und Unternehmungsschichten zu Wien, dessen Ansichten von fortschreitender Militarisierung des Staates und Einstellungen zu der Abhängigkeit Österreich-Ungarns von Deutschland. Aus unvollständigen Pressematerialien und auch aus der Fachliteratur ist es sichtlich, dass die Einstellungen der Repräsentanten tschechischer Politik, Industrie und zeitmäßiger Presse in dieser Richtung gewissermaßen widersprüchlich gewesen sind. Die Erhöhung der Voranschläge für Armee und Marine ist allgemein kritisiert worden, aber tschechische Industrie hat an der Rüstungsproduktion von Österreich-Ungarn erfolgreich teilgenommen. Tschechische Politik ist bis auf die Ausnahmen gegenüber habsburgische Monarchie loyal geblieben, aber sie hat kritische Vorbehalte zu der Nationalitätenorganisation des Staates gehabt. Sie hat seine Abhängigkeit von kaiserlichem Deutschland und angesichts eigener wirtschaftlichen Aktivitäten auch voraussetzende Richtung seiner weiteren Expansion abgelehnt. - Die Studie betont die Bedeutung der Presse als historischer Quelle und weist auf unausgenützte Möglichkeiten der Presse hin.

Abstract

Aspects of the development of the economy, armaments, budget and foreign policy of Austria-Hungary in a Czech setting and the Czech press

This paper deals with a number of significant aspects of the given topic. Firstly, against the background of a partial analysis of the economic and budget situation, the author examines the extent to which the Habsburg monarchy was prepared for the anticipated outbreak of war. Secondly, press reports are used as a means of analysing the attitudes of Czech political representatives and industrial circles towards Vienna, including their opinions on the increasing militarisation of the state and standpoints regarding the dependence of Austria-Hungary on Germany. From a selection of press materials and from specialist literature it is evident that the positions adopted by Czech political representatives, Czech industry and newspapers of the time were in this respect somewhat inconsistent. Increasing the military budget for the army and navy was generally criticised, although Czech industry played a successful part in Austro-Hungarian arms production. But for a few exceptions, Czech policy remained loyal to the Habsburg monarchy, although criticisms were made regarding the nationalist organisation of the state. The Czech policy rejected the state's dependence on imperial Germany and, with a view to its own economic activities, the envisaged direction of its future expansion. The article emphasises the significance of the press as a historical source and draws attention to its hitherto untapped possibilities.